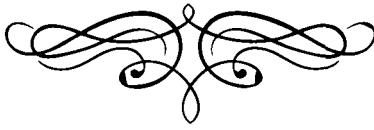

PROF. DR.

İSMAİL ÇETİŞLİ HATIRA KİTABI

EDİTÖR YRD. DOÇ. MEHMET SURUR ÇELEPİ

AKÇAĞ

PROF. DR.
İSMAİL ÇETİŞLİ

AKÇAĞ

PROF. DR. İSMAİL ÇETİŞLİ
HATIRA KİTABI

Editör:

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Surur Çelepi

ISBN 978-605-342-277-8

Akçağ Yayınları: 1363

Armağan Kitap: 6

1. Baskı: Ankara 2016

Sayfa Düzeni: Emel YALÇIN

*Kitabın içeriği ile ilgili
tüm hukuki sorumluluk editörüne aittir.*

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 11382

© Akçağ Yayınları 2016

Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı
anlaşmalı olarak Akçağ Yayınları'na aittir. İzinsiz kısmen ya da
tamamen çoğaltılıp yayınlanamaz.

Baskı ve Mücellit: Erek Matbaası
Büyük Sanayi 1. Cad. Çim Sk. No. 17/1 İskitler-Ankara
Tel: (312) 342 31 01

Kapak Baskı: Poyraz Ofset
İvedik OSB 2. Mtb. Sitesi 1534 sk. No.: 9 Ankara
Tel: (312) 384 19 42

AKÇAĞ BASIM YAYIM PAZARLAMA A.Ş.
Cumhuriyet Mahallesi Selçuk İş Merkezi
Tuna Cad. No.: 8/1 Kızılay-Çankaya/Ankara

Tel. 0312 432 17 98-433 86 51

Fax. 0312 432 28 52

www.akcag.com.tr

akcag@akcag.com.tr

PROF. DR.
İSMAİL ÇETİŞLİ
HATIRA KİTABI

Editör:

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Surur Çelepi

Manisa Yeşilyurt'ta Sarı Saltuk Türbesi ve Umur Gazi	169
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Surur ÇELEPİ Osman TÜRKMEN	
Karacaoğlan'ın Şiirlerinde Güzel ve Güzellik Algısı	183
Derya ÇOT	
Ziya Gökalp Üzerine Bazı Dikkatler	203
Doç. Dr. Muharrem DAYANÇ	
Başka Toplumlari Nasıl Nitelendirdiğimiz Konusuna Dilbilimsel Bir Bakış	216
Doç. Dr. Kerim DEMİRCİ	
Grup Folkloru Bağlamında Pazar Esnafı Tarafından Kullanılan Sözel Doku	234
Arş. Gör. Didem Gülçin ERDEM	
Türk Düşüncesinde Dergâh Dergisinin Yeri	245
Yrd. Doç. Dr. Cafer GARİPER	
Tire'de Kına Etrafında Oluşmuş İnançlarda Mitolojik İzler Aranabilir mi?	263
Dr. Yaşar KALAFAT	
Sabahattin Ali'nin Sanatı ve Eserleri Üzerinde Sinop Hapishanesinin Etkileri	278
Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan KARABURGU	
Hazreti Ali Münâcâtı ve Bir Farsça Tercümesi	283
Doç. Dr. Saadet KARAKÖSE	
Mitoloji ve Şiir: Uygulamalı Halk Bilimi Bağlamında Ziya Gökalp'in Şiirlerinde Türk Mitik Tasarımı	301
Arş. Gör. Serkan KÖSE	
Tavas'ın Yetiştirdiği Peygamber Aşığı İki Bilim İnsanı: Kureyşizâde Mehmet Fevzî EFENDİ ile Prof. Dr. İsmail ÇETİŞLİ	312
Öğr. Gör. Şerif KUTLUDAĞ	
Oğuz Adının Tarihi Yazılı Metinlerde ve Bazı Sözlüklerdeki Durumu	319
Doç. Dr. Bilge ÖZKAN NALBANT	
Türkçede Tanrı Adlarının, Tanrı Adı Bulunduran Öbek ve Cümlelerin Ünlemleşmesi	329
Doç. Dr. Mehmet Vefa NALBANT Arş. Gör. Dilek UZUNKAYA	

Mitoloji ve Şiir: Uygulamalı Halk Bilimi Bağlamında Ziya Gökalp'in Şiirlerinde Türk Mitik Tasarımı

Arş. Gör. Serkan KÖSE*

Giriş

17. ve 18. yüzyıllarda mit, bilim ve tarihin ortaya koyduğu gerçeklerin aksine kurgu ve uydurma şeklinde anlam bulmuştur. Mit konusunda, Giambatista Vico'nun *Scienza Nuova* adlı eseriyle başlayıp Alman romantik-leri Coleridge, Ralph W. Emerson ve Nietzsche'nin etkileriyle gitgide yaygınlaşan yeni bir mit anlayışı ağırlık kazanmaya başlamıştır. Buna göre şiir gibi mit de tarih ve bilimin ortaya koyduğu gerçeğin karşısında değil tamamlayıcı olan bir çeşit gerçek veya gerçeğe eş bir şey olarak tanımlanmıştır (Warren-Wellek 2013: 219).

Mitler, çoğu araştırmacıya göre bir yaratılışın öyküsünü anlatan metinler olarak ele alınmıştır. Eliade'ye göre mit, doğaüstü varlıkların ve eylemlerin öyküsüdür. Bu öykü kesinlikle gerçek ve kutsal kabul edilir. Mit, her zaman bir yaratılışla ilgilidir. Bir varlığın yaşama nasıl geçtiğini anlatmaktadır (Eliade 1993: 23). Malinowski'ye göre ise mit "*Bir sembol değil, nesnenin doğrudan ifadesidir; bilimsel ilgiyi doyurmaya yönelik bir açıklama değil, uzak geçmişteki bir gerçekliğin anlatı biçiminde yeniden yaşatılmasıdır*" (Malinowski 2000: 88). Mitler anlatıldığı toplumlarda bir şeyin, varlığın, insanlığın, evrenin vb. yaratılışları ile ilgili oldukları için gerçek dolayısıyla da kutsal kabul edilmiştir. Toplumun geleneksel inanç dizgesinin en alt katmanını teşkil eden mitler, anlatıldığı ya da ritüelistik olarak uygulandığı toplumun kültür anatomisini meydana getirir.

Toplumların ilkel dönemden itibaren geçirdiği sosyo-kültürel değişimlerin ve gelişimlerin edebiyata ve güzel sanatların birçok dalına yansıdığı söylenebilir. Toplumun ortak kültürel belleğinde yer alan ve günümüze kadar çeşitli halk bilgisi ürünleri içinde aktarılan mitik öğeler, toplumları *biz* kimliği etrafında toplar ve genel anlamda mitoloji *millet olma bilincinde* önemli işlevler üstlenir. Adam Smith'e göre, mitolojiler ve ulusal sembo-

* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
serkankose@nevsehir.edu.tr

lizmler, modern ulusların haritalarını ve ahlak değerlerini oluşturur (Smith 2002: 258). Bu bağlamda, folklorun dolayısıyla mitolojinin tarihin elde çok az delil bulunan kaybolmuş dönemlerini kavrayabilmek için *tarihi yeniden kurma* çerçevesinde kullanılması, 20. yüzyılın başlarında hem Jacob Grimm hem de George Laurence Gomme tarafından tartışılmıştır (Çobanoğlu 2008: 144). Söz konusu araştırmacılar, *yaşayan kalıntı* doktrinine bağlı kalarak Aryan mitolojisi ve buna bağlı olarak Hıristiyanlık öncesi Aryan tarihini kurgulamaya çalışmışlardır. Dolayısıyla mitolojik geçmiş, milletleşme sürecinde toplumlara bir motivasyon kaynağı olarak sunularak ulus-devletlerin oluşumunda değer üretmede etkin bir biçimde kullanılmıştır.

Mitin yaratıldığı bağlam göz önüne alındığında, üretilen mitik bilginin bellekte kalıcılığı şiirsel bir anlatım ile sağlandığı anlaşılmaktadır. Bu açıdan genel olarak sözlü kültür ile şiir arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Sözü şiirle yaratılması, geleneği aktarmada önemli bir işlevi yerine getirir. Sözlü kültür döneminde şiir, toplumun ortak değer yargılarını barındırır. Bununla birlikte şiirin ritmik bir anlatış tarzı olması sözü saklayan bir özelliği beraberinde getirmektedir. Fuad Köprülü, raks ile şiirin ve sözlü kültür ortamında oluşan değer dizgelerinin arasındaki ilişkiyi tarihsel süreç içinde geçirdiği değişim-dönüşüme dikkat çekerek eserinde şu sözlere yer vermiştir: *"Güzel sanatlar ismi altında toplanan şiir, musiki, heykeltıraşi, resim, mimari, raks önce dinden yani dini ayinlerden doğmuş, uzun müddet tamamıyla dini bir mahiyette kalmıştır. İnsan cemiyetlerinde insanlığın zihni faaliyeti yavaş yavaş 'dini şekiller'den 'ladini=dindışı' şekillere geçerek 'dini ayinler' daha sonra 'dindışı oyunlar' mahiyetini alır; ve itikadları doğuran faaliyet, sanat eserlerini de vücade getirir...İptidai cemiyetlerde bedii hissini ilk görünüşü 'raks' şeklindedir; fakat bunda şiir ile musikinin ilk tohumları vardır. Şiir raksdan ayrıldıktan sonra, daha uzun zaman musiki ile alakasını muhafaza eder ve mutlaka bir beste ile yahut bir musiki aletinin eşliğinde terennüm olunur"* (Köprülü 1980: 66).

Bu konuda Hikmet Dizdaroğlu da bütün ilkel toplulukların edebiyatlarında, şiirin, ilkin mitolojiyle başladığını, daha sonra dini kılığa büründüğünü, toplumsal gelişme daha ileri basamağa ulaşınca da dini konuların yerlerini dini olmayan konulara bıraktığını ifade etmiştir. Dizdaroğlu, bu durumun Türk şiirinde de görüldüğünü ve başlangıçtaki destanî şiirlerin dini şiirlere dönüşmüş olabileceğini ve böylelikle her konunun şiirin alanına girdiğini belirtmiştir (Dizdaroğlu 1968: 14). Diğer taraftan sosyal ve kültürel bakımdan yaşanan toplumsal değişim ve dönüşümlere rağmen geleneğin devamlılığından bahsetmenin mümkün olduğunu ifade eden İsmail Çetişli, ancak bu devamlılığın Tanzimat sonrasında nispeten darbe yediğini ve zedelendiğini belirtir ve daha çok dini değerler etrafındaki kodlamaların varlığını dürdürdüğünden söz eder (Çetişli 2012: 56).

Walter Ong, kelimelerin sözlü kültürde sesle sınırlanmasının anlatım biçiminin yanı sıra düşünme sürecini de etkilediğini ileri sürer. Ona göre, sözlü kültürün *metinden* yoksun olması, düşünülen şeylerin hatırdan kalması için tekrarlanması gerekli kılacaktır. Bu tekrarlama ve hatırdan kalma da ancak kalıplaşmış sözlerin kullanılmasıyla gerçekleşir (Ong 2007: 48-49). Ritim ağırlıklı sözlü düşüncenin şiir şekline girdiğinde ölçü ile sabitleştirildiğini öne süren Özkul Çobanoğlu, şiirin müzik eşliğinde icra edildiğinde zenginleştirildiğini ve böylelikle hatırlanabilirliğinin artırdığını dile getirmiştir (Çobanoğlu 2001: 38). Dolayısıyla sözlü kültür ortamında, mitlerin yazının olmaması sebebiyle *şiir* şeklinde ifade bulması, şiirin sistematik olarak düz yazıya göre daha fazla bellekte kalıcı özelliğinden ileri gelmektedir, denilebilir.

Yazılı kültürün şiir, hikâye, roman gibi edebi türlerinin toplumun ortak paradigmalarından hareket eden yazarlar tarafından yaratılması ve bu yaratılarda mitolojik bilginin izlerine rastlanması, zamanın sosyo-ekonomik ve siyasi hayatı bağlamında mümkün görünmektedir. Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce, Ziya Gökalp'ın Türk sosyo-kültürel hayatı ile ilgili bilimsel çalışmalarının yanında halk bilgisi ürünlerinden esinlenerek oluşturduğu eserleri de vardır. Gökalp, bir yandan Türk halk bilgisi ürünlerini bilimsel olarak incelerken diğer yandan şiirsel bir sunum ile bu halk bilgisi ürünlerinin *yeniden üretimini* sağlamıştır. Toplumun ortak kültürel belleğinde var olan öğeleri canlandıran Gökalp, bunu milli kültür ve milli kimliğin inşasını sağlam temellere atma amacıyla yapar. O, Türk düşünce dizgesinde, mitolojik bilgiyi yeniden kurgulayarak ortaya koyar ve günümüz halk bilimi açısından bakılırsa bu bilgiyi uygulama alanı içine alır.

Bu çalışmada, yukarıda bahsedilen bilgiler ışığında Gökalp'ın mitolojik içerikli şiirlerinden hareketle uygulamalı halkbilim ve mitoloji arasındaki ilişki ortaya konulacaktır. Uygulamalı halk bilimi, bu çalışmanın temel yönemini oluşturmakla birlikte Gökalp'ın mitolojik içerikli şiirlerinin ulus olma inşası bağlamında değerlendirilmesi de işlevsel yöntemi beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla uygulamalı halk bilimi ve işlevsel yöntem çalışmanın temel çatısını oluşturmaktadır.

Uygulamalı Halk Bilimi ve Mitoloji İlişkisi

Halk bilimi çalışmalarında ortaya çıkan kuramsal kavramların, geliştirilen araştırma, yöntem ve teknikleri ile elde edilen bilgilerin, karşılaşılan sosyal, ekonomik ve teknolojik problemlerin çözülmesinde kullanılması olarak tanımlanan *uygulamalı halk bilimi*, (akt. Çobanoğlu 2008: 317) halk bilimi verilerini statik veya dinamik olsun, kendi dar kapsamlı anlatım ortamlarında yaşayan ürünler olmaktan çıkararak toplumsal gelişme süreçle-

rinin bir parçası haline getirir (Oğuz 2002: 27). Halk bilgisi ürünlerinin çağdaş kentte kullanılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik halk bilimi müzelerinin açılması *uygulama* alanının en önemli yansımasıdır. Bununla birlikte *Somut Olmayan Kültürel Miras'ın Sözlü Gelenekler ve Anlatımlar* ve *Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar* (Oğuz 2009: 122) başlığı altında değerlendirilen mitoloji konusunun bir yandan küreselleşen dünyada toplumların geçmişe ait değer yargılarını barındırması, öte yandan milli kültür inşasında ve kültürün yaşatılmasında önemli işlevler üstlenecek bir yapıda görülmesi uygulamalı halk bilimi açısından kayda değer bir durumu nitelendirir. Uygulamalı halk bilimi, bir bakıma halk bilgisi ürünlerinin bağlamı dışında kullanılması noktasından hareket ederek halk bilgisi ürünlerinin *yeniden üretimini* gerekli kılar.

Uygulamalı halk bilimi açısından mitolojinin çağdaş ve bilinçli yazarlar tarafından Cumhuriyet kurulmadan önce ve daha sonraki süreçte şiir, roman ve hikâye gibi edebiyatın diğer türleri içerisinde kullanıldığı söylenebilir. Türk milli kültürünün inşası bağlamında Cumhuriyet'in ilanından önce Ziya Gökalp ile başlayan *Altay-Türk Mitolojisi* merkezli anlatım mekanizmasının oluştuğu gözlemlenmektedir. Konuyla ilgili olarak Mustafa Arslan şu şekilde bir değerlendirme yapmıştır: *"Türk mitolojisine ilişkin ilk tasarım örneklerinin, fiziksel mekân açısından Güney Sibirya ve Altay dağları arasındaki ormanlık bölgede, tarihsel zaman açısından ise MÖ beş bin ve öncesinde oluşmaya başladığı düşünülmelidir. Türk kültürüne ait en eski arkeolojik verilerin de Sayan ve Altay dağları arasındaki bölgede bulunmuş olması bu fikri doğrular niteliktedir. Mitik tasarımların 'algı mekânı' ile sıkı ilişki içinde ve somut bilinç ürünü olarak oluştuğu, aynı zamanda mitik algıda her yer ve yönün özel bir ilinekle donatılmış olduğu dikkate alındığında, içinde yaşanılan tabiata ilişkin unsurların, Türk mitolojik algısının şekillenmesinde ilk ve önemli oldukları ortaya çıkmaktadır"* (Arslan 2011: 60).

M. Öcal Oğuz ise Türk uluslaşmasında Türk mitolojisine ait algı ve tasarımların kullanılmasının Türkistan, Turan, Anayurt, Altay, Tanrı Dağları, Orhun, Bozkurt ve Ergenekon gibi semboller etrafında geliştiğini ifade etmiştir (Oğuz 2010: 40). Dolayısıyla Gökalp'ın Türk kültür köklerini Güney Sibirya Türk toplulukları ve Türkistan merkezli mitolojik dünya görüşüyle şekillendirmesi ve bu noktadan hareket ederek şiirler meydana getirmesi, adı geçen coğrafyadaki Türk topluluklarının daha arkaik özellikte olmasından ileri gelmektedir, denilebilir.

Cumhuriyetin ilanından sonra Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu, Derman Bayladı ve Halikarnas Balıkcısı gibi yazarların öncüsü olduğu *Mavi Anadolu* (Dönmez 2001: 11) adı verilen grubun Batı mitolojisi merkezli bir Anadolu mitolojisi inşa etmeleri ya da Yunan mitolojisini Anadolu kaynaklı olduğunu kanıtlama çalışmaları söz konusudur. Bu grubun dışında Tefrik

Fikret'in *Promete* adlı şiirini Yunan mitolojisinde ateşi çalıp halka veren bir şahsiyet olan *Promete* üzerine oluşturduğu ve sosyal bir ileti olarak Yunan mitolojisinden yararlandığı söylenebilir. Adı geçen şiirde Fikret, oğluna, Tanrılara başkaldıran mitoloji kahramanını örnek olarak gösterir ve bu sembol ile Rübab-ı Şikeste'deki hülyaları içine kapalı, aciz insan tipinin tam zıddı olan yeni bir insan fikrine ulaşmış olur (Kaplan 2007: 167). Dolayısıyla Fikret, toplumun idealize ettiği bir kahraman tipini Yunan mitolojisi merkezli bir anlatı kahramanında bulur.

Mitolojinin şiirsel anlatım tekniği kullanılarak yeniden üretilmesi söz konusu olduğu gibi, roman ve hikâye tarzı anlatı türleri içinde de yeniden üretilmesinin mümkün olduğu görülmektedir. Bu düşünceden hareketle, Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun *Gönül Hanım*, Hüseyin Nihal Atsız'ın *Bozkurtlar* ve Yaşar Kemal'in *Ağrı Dağı Efsanesi* adlı romanları köken miti (Kaya 2001: 105) noktasında mitin yeniden üretimi olarak değerlendirilebilecek eserlerdir. Son yıllarda Ahmet Turgut'un *Bozkırın Sırrı Türk Peygamber* (2010) adlı romanı ise Türk mitolojik düşüncesinin temel unsurlarından hareket edilerek oluşturulmuştur. Mitolojinin anlatıcı-dinleyici boyutu, yazılı kültürün etkisiyle yazar-okuyucu boyutuna ulaşan bir yol izler ve böylelikle mitoloji değişim-dönüşüme paralel olarak yeniden üretilerek şiir, roman, hikâye gibi edebiyatın çeşitli türleri içinde yer alır.

Mitolojinin bir başka uygulama alanı olarak görsel medya gösterilebilir. Batı uygarlığı dünyada izlenme rekorları kıran mitolojik içerikli çeşitli sinema filmleri üretmiştir. Bu filmlerin büyük çoğunluğu kitaplardan uyarlanma olup Roma ve Yunan mitolojileriyle şekillenmiştir. *Harry Potter*, *Yüzüklerin Efendisi*, *Hobit* gibi yapıtlar bu türden filmlere örnek olarak verilebilir. Bu bağlamda, mitolojinin görsel medyada ve özellikle sinema sektöründe kullanılmasıyla daha geniş kitlelere ulaşması sağlanmış, uygulamalı halk bilimi ve mitolojinin gösterim yeri sinema olmuştur.

Çeşitli bilgisayar oyunları da mitolojik imgelerle yeniden yaratılarak toplumsal bellekte aktarılmaya devam eder. Bunlardan *Umaykut Efsanesi Oyunu*⁶ tarih ve mitolojiyi yeniden kurma ve yeniden üretme noktasında değerlendirilebilecek bir bilgisayar oyunu olarak görülmektedir. *Age of Mythology*, *God of War*, *Metin 2* gibi bilgisayar oyunları da mitoloji konulu oyunlardır. Bu oyunlarda sözlü kültür ortamında yaratılan mitolojik üretimlerin teknolojik gelişmenin yaşanmasıyla birlikte yazı ve elektronik kültür ortamında yeniden üretilmesi söz konusudur.

Genel olarak, mitoloji, yazılı kültür ve elektronik kültür ortamlarında yeniden üretilen bir dinamik yapıda ortaya çıkar. Bir klanın, toplumun ya da milletin geleneksel dünya görüşünü meydana getiren mitolojiler, anlatıldığı

⁶ Adı geçen bilgisayar oyunu ile ilgili inceleme için bk. (Basat Metin 2011).

toplumda nasıl birleştirici-bütünleştirici bir işleve sahip ise yazılı kültür ortamında da aynı işlevi yerine getirir ve yeniden üretilerek yaşatılır. Bu yeniden üretme, bu açıdan bakıldığında UNESCO'nun *yaşatarak yayma* ilkesinin öngördüğü amacı taşımakta ve genelde kültürlerin, özelde mitolojinin uygulamalı halk bilimi açısından inceleme alanını oluşturmaktadır.

Gökalp'in Şiirlerinde Türk Mitik Tasarımı

Türkiye'de mitolojinin edebi eserlerde kullanılmasıyla ilgili yapılan çalışmalar, Batılılaşma hareketinin başladığı Tanzimat döneminden sonra ikili bir yapı sergilemektedir. Bu ikili yapı, Batı ve Türk mitolojisi kaynaklı olarak ele alınabilir. Bununla ilgili Mehmet Kaplan şunları söylemiştir: "*Tanzimat'tan sonra eski medeniyet sisteminin dayandığı inanç, kıymet ve müesseselerin çökmesi karşısında, Türk aydınlarının da aynı ihtiyaçla hareket ederek toplumun isteklerine veya kendi ruhi temayüllerine uygun fikirler ve semboller aradıkları görülür. Bunlardan bazıları, Batı medeniyetinin muhtelif devirlerine ait örnekleri benimsemişler, bazıları Ziya Gökalp'te olduğu gibi İslam'dan önceki Türk dinine ve şamanizme gitmişler, daha başkaları ise en iptidai inançları ve mitleri yeniden diriltmeye çalışmışlardır.*" (Kaplan 1999: 50).

Ziya Gökalp Türk mitolojisini diriltmeye çalışan aydınlardan birisidir. Gökalp, şiirlerinde genelde Türkçülüğe ve Türk milliyetçiliğine vurgu yapar ve ideolojisine dayanak olarak Türkistan ve Altay merkezli bir mitolojik dünya görüşünü benimser. *Kızıl Elma* ve *Turan* kavramlarını Türk'ün en büyük hedefi olarak işaret eden Gökalp, Türk mitolojisini bu düşünceler çerçevesinde kullanma yolunu seçer. Kaplan'a göre, mütefekkir olduğu kadar mistik bir mizaca da sahip olan Gökalp, *Turan* ve *Oğuz Han* sembollerinden hareketle I. Dünya Savaşı sıralarında Türk aydınlarına büyük heyecan kaynağı olan kolektif bir mit vücuda getirmiştir (Kaplan 1999: 169). Kaplan, bir başka çalışmasında (1965: 41) Gökalp'in "*eski Türk mitolojisini kendi duygu ve muhayyalesi ile yeniden canlandıran*" bir kişi olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla Gökalp, Türk mitolojisini yeniden kurgu alanı içine almıştır.

Rıza Filizok, Ziya Gökalp'in manzum masalları dışında kalan şiirlerini 1. Konusunu eski Türk usture ve menkıbelerinden alan şiirler, 2. Şekil ve muhteva yönünden tasavvufi halk şiiri ve saz şiirlerinden unsurlar taşıyan şiirler, 3. Tekerleme, mani, ninni gibi kolektif karakter taşıyan halk edebiyatı ürünlerinden yararlanarak yazdığı şiirler (Filizok 1991: 259) şeklinde üç grupta inceler. Gökalp'in halk bilgisi ürünlerinden yararlanarak meydana getirdiği şiirleri Türk milli kültürünün inşasında önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Gökalp'a göre halk kültürünün mahsulü olan şiir, musiki, el sanatları, sosyal hayata ait normlar Osmanlı münevver kültüründen farklı ve ondan üstün şeylerdir; çünkü bunlar milli yaradılışlardır (Güngör 1997:

75). Gökalp, milli bir kültür yaratmak için Türk toplumunun en eski inanç değerlerini yeniden yaratma girişiminde bulunmuştur.

Ötüken Ülkesi (Tansel 1989: 59) adlı şiirde Gökalp, Ötüken'i Türk vatanının merkezi olarak görür. Bu algı ve tasarımın tesadüfî olmadığı muhakkaktır. Bilindiği üzere, Ötüken bir dağın veya ormanın adıdır. Ötüken, mitik merkezi mekân olarak idealleştirilmiş, Oğuz Kağan kurtarıcı kahraman mitine kaynaklık edecek bir han olarak düşünülmüş ve böylelikle Türklüğün dünyaya yayılmasında şairin kurguladığı Oğuz yasasından ilham alınacağı bildirilmiştir. Bu durum, toplumun idealize ettiği bir mitolojik kahramanın sosyal ve siyasi ideolojiye dayanak olarak seçildiğine işaret etmektedir.

Ergenekon (Tansel 1989: 78) adlı şiirde, adından da anlaşılacağı üzere, *Ergenekon* adlı etnogonik mitten üretilen bir anlatımın olduğu görülür. Şiir, Oğuz Kağan'ın Türk boylarını tek çatı altında topladığı ve *Turan*'ı gerçekleştirdiği şeklinde başlar. Daha sonra şiir, Türklerin zulme uğradığı ve sadece *Nühüz* ve *Kayan* adlı iki kişinin yanlarına iki kız alarak bu zulümden kurtulduğu şeklinde devam eder. Bu kişileri, *Ergenekon* adlı yere *alageyik* götürmektedir. Alageyik, bu açıdan yol gösterici işleviyle öne çıkmaktadır. Geyiğin ala renkli olması, onun Tanrısal bir renkle donatılmasından ileri gelmektedir. Şiirin ilerleyen kısımlarında kurt, *Ergenekon*'dan çıkışı ve yol göstericiliğiyle ön plana geçmektedir. Geyiğin eski Türk inanç sisteminde bir totem olduğu yönünde değerlendirmeler de vardır⁷. Bu açıdan bakıldığında geyiğin yol göstericiliği üstlenmesi inanç sisteminin mite yansımaları bağlamında mitik düşüncenin morfolojik yönünü göstermektedir. Gökalp, adı geçen şiirde "*Geyik girdik, doğduk Kurt'tan*" (Tansel 1989: 82) biçiminde bir ifade kullanarak köken mitine göndermede bulunmaktadır. Geyikle *Ergenekon*'a girişi ve kurdun kılavuz olarak Türklere yol göstermesini, *Ergenekon*'dan çıkışı, "*Alageyik çayır yerd / Yavrusunu emzirirdi / Bizi gördü meme verdi / Oldu ana kucağımız*" ((Tansel, 1989: 80) dörtlüğüyle birlikte düşünmek gerekir. Dörtlükte geyik, bir totem hayvan olarak betimlenmiş, *Ergenekon* temasıyla birlikte ölüp dirilme motifine göndermede geyiğe bir aracı işlev yüklenmiştir.

Gökalp, *Altun Işık* şiirinde, geyiğin ay ile ilişkisinden meydana gelen bir tasarımı ortaya koyar:

*Ay göz kırptı yanındaki Yıldız'a, Gebe imiş o, gel zaman, git zaman,
Dedi 'yoldaş dikkatle bak bu kıza'. Doğurarak birgün bir kız bir oğlan.*

*Gece vakti böyle تنها geziyor, Han kılıklı yeni bir çift üretti,
Kalbim bunda bir aşk izi seziyor. Yeryüzünü gök soyuyla bezetti.*

⁷ Bu değerlendirmeler için bk. (İnan). Tarihte ve Bugün Şamanizm

*Bu esnada Altun Işık boşandı, Türkan kızın adı, Türk'tü oğlanın,
Geyik bir nur sütunuyla kuşandı. Turancası Adem ile Havva'nın.*

*Üzerine bir al duvak saçtılar, Bu ilk çiftten doğan nesil çoğaldı,
Ay'la Yıldız uyandılar kaçtılar. Ötüken'de şenliksiz yer kalmadı.*

*Nur içinde gizli kaldı güveği, Türk avcıydı, Türkan avın postundan,
Gelin bile göremedi bu Bey'i... Çadır yaptı, ayrılmadı dostundan..."*

(Tansel 1989: 261-262).

Örneği verilen şiirde *ay*, yani *gök*, eril; *geyik* ise dişil bir tasarım olarak görülür. *Gök* ve yer dikotomisinin izleri olarak değerlendirilebilecek geyiğin aydan gelen ışıktan gebe kalması, göğün döldüğü yer temalı mitik anlatımlarda ata tanrı ile yer simgesiyle karşımıza çıkan ana tanrıçanın ilişkisi sonucunda doğan kurtarıcı kahraman mitinin izleri olarak görülebilir. Şiirin devamında *Gökalp*, obadaki çadırları farklı renklerle betimler:

*"Ortadaki çadır oba sancaklı,
Şimaldeki oldu kara bayraklı.
Doğudaki gök rengine çalıyor,
Batıdaki ak adını alıyor,
Cenuptaki kızıl idi; bu beş renk,
Kaynaşarak doğurmuştu bir ahenk"* (Tansel 1989: 262).

Şiirde, her bir yönün renginin olduğu ve bu renklerin yazar tarafından bilinçli bir şekilde verildiği söylenebilir. Türk mitolojik inanç dizgesinde, kuzeyin renk simgesi *kara*, güneyin *kızıl*, doğunun *gök/mavi*, batının ise *ak* olarak tasarımı olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte merkezin de bir yönü tayin ettiği ve *sarı* ya da *yağız* renkle simgeselleştirildiği görülmektedir (Gökalp 1926: 131).

Gökalp'ın kaleme aldığı şiirlerinden bir diğeri ise *Türk Kozmogonisi*'dir (Tansel, 1989: 265). Bu şiir, adından da anlaşılacağı üzere Türk yaratılış mitinden bahseder. *Gökalp*, kendi düşünce dünyasından hareketle mitin yeniden üretimini sağlar. Şiirde *Gökalp*, *gök* ile yerin, gece ile gündüzün, ayın, dağın, denizin avcılar tarafından öldürülen *yak* adı verilen öküzün parçalanması neticesinde oluştuğunu ifade eder. Rıza Filizok, adı geçen şiirin Altay, Yakut, Kırgız gibi Türk topluluklarının kozmogonik anlatılarına benzemediğini ifade ederek *Gökalp*'ın *Oğuzlaştırılmış* bir Türk kozmogonisi yarattığını belirtmiştir (Filizok 1991: 260). Ancak öküzün hem Cermen, Hint ve Pers mitolojilerinde hem de Yakut, Kırgız ve Altay mitolojilerinde de önemli bir figür olması söz konusudur. Filizok'un bu hususu sadece Oğuzlara atfetmesi görüşü bu noktada tartışmalıdır.

Gökalp, *Eskatolojik Miti* ise *Türk'ün Tufanı* (Tansel, 1989: 251) adlı şiirinde konu alır. Adı geçen şiirde Gökalp, Türk mitolojik algısının temel sembollerini kullanır. Şiirde Türk yurdunun düşmanlar tarafından yok edilmesi ve ardından Oğuz Han adlı bir kahramanın düşman elinden yurdu kurtarması anlatılır.

Ülker ile Aydın adlı şiirde *Anam Alageyik, babam Bozkurtken* (Tansel, 1989: 22) ifadesi geçmektedir ki bu mitik tasarım zoomorfik insan yaratımını yansıtmaktadır. Şiirin ilerleyen mısralarında pınardan akan suyun kaplan, yılan, ceylan gibi hayvanlara dönüştüren özelliğinden bahsedilmektedir. Bu durum suyun kutsallığı ve metamorfik işlevselliğini göstermektedir. Dolayısıyla Gökalp, birçok şiirinde olduğu gibi adı geçen şiirini de Türk mitolojik dünya görüşünün temel simgelerinden hareket ederek meydana getirmiştir.

Sonuç

Gökalp'in şiirlerinden verilen örnekler dışında Türk mitolojisine ait ilgi ve tasarımları barındıran başka şiirleri de vardır. Uygulamalı halk bilim ve mitoloji arasındaki ilişkiyi görmek ve dolayısıyla Türk mitolojisinin uygulamalı bir örneğini vermek açısından örnekler sınırlı tutulmuştur. Bu sınırlamaya karşın Gökalp'in mitolojik içerikli şiirlerinin "Bozkurt, Ergenekon, Ala Geyik, Ötüken, Oğuz Kağan" kavramları etrafında şekillendiği görülmektedir.

Bir fikir ve duygu adamı olan Gökalp, bir filozof edasıyla yeni milletin ve devletin nasıl inşa edileceğini iyi bilen, bu konuda hem fikri donanıma hem de güçlü duygulara sahip bir şahsiyettir. Bu nedenle düşünce ve duygu dünyasında var olanları ait olduğu topluma yüklemek ve onları söz konusu değerler etrafında birleştirmek ister. Gökalp bunu yaparken Genç devletin (Türkiye Cumhuriyeti) ve bu devlete ait yeni milletin (Türk Milleti) eskisinden farklı olması isteğindedir. Gökalp'a göre bu devlet, *Ulus Devlet* bu millet de *Türk Milleti*dir. Bu iki ana unsur üzerinden hareket eden Gökalp için yapılması gereken, mitik öğelerin toplumun kabul göreceği bir yolla verilmesidir. Gökalp'e göre bu yol, toplum tarafından çok beğenilen masal üslubu ve toplumun duygu dünyasına hitap eden şiir vadisidir. Türk mitik sistemine ait söz konusu motif ve tipleri kendi fikir dünyasının boyasına batırarak topluma sunan Gökalp, Oğuz Kağan imajı ile *Kurtarıcı Kahraman*, Ötüken ile *Anavatan*, Ergenekon ile *Yeniden Diriliş*, *Kosmostan Kaosa*, *Kaostan Kosmosa Geçiş*, Bozkurt ile *Kurtarıcı Kahramanın Meşru Kaynağı*, Ala Geyik ile de *Meşrulaştırılmış Anavatan* kavram ve imajlarına gönderme yapar, söz konusu kavram ve motifleri yeni kimlik etrafından eskisiyle bağlantılı olarak yeniden işler ve şekillendirir.

Sonuç olarak, Osmanlı devletinin son yıllarında yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyetinin fikir mimarlarından olan Ziya Gökalp, Türk milli kimliğinin inşasında Türk kültürel kodlarını edebî anlamda kullanan yazarlar arasındadır. Sözlü kültür ortamı üretimi olarak değerlendirilen mitlerin yazılı kültür ortamında yeniden üretilmesi, bağlamı dışında bir halk bilgisi ürününün canlandırılmasına yönelik olarak yapıldığını göstermektedir. Bu canlandırma ile toplumun ortak-kültürel belleğinde var olan değerler kullanılmış ve bir anlamda siyasi anlamda Türkçülük ülküsü meşrulaştırılmıştır. Gökalp'ın hem bilim adamı hem *söz ustası* olması sebebiyle şiirlerinde Türk mitik tasarımına ilişkin temel kodlara yer vermesi ve bu kodları yeniden kurgulaması *uygulanmalı halk bilimi* açısından örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, Mustafa (2011). "Kültürel Hafıza ve Zamansallık Bağlamında Türk Mitolojisi", **Türk Yurdu**, C. 31, S. 292, 57-65.
- BASAT METİN, Ezgi (2011). "Modern Dünyanın Sanal Mitleri: Bilgisayar Oyunları", **Milli Folklor**, S. 92, 143-151.
- ÇETİŞLİ, İsmail (2012). **Türk Şiirinde Hz. Peygamber**, Akçağ Yay. Ankara.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2001). "Mitlerin Sözlü Kültür Ortamında Teşekkül Sürecinde Tematik Yapılanışları ve Uygarlıklar Bakımından İşlevleri Üzerine Tespitler", **Folklor ve Edebiyat Dergisi**, S. 25, 33-45.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2008). **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Akçağ Yay. Ankara.
- DİZDAROĞLU, Hikmet (1968). **Halk Şiirinde Türler**, TDK Yay.
- DÖNMEZ, Pınar (2001), **Türk Mitolojisi Üzerine Türkiye'de Yapılan Yayınların Bibliyografyası Ve Bu Yayınların Analizi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üni. SBE, İzmir.
- ELIADE, Mircea (1993), **Mitlerin Özellikleri**, İstanbul, Simavi Yayınları.
- FİLİZOK, Rıza (1991), **Ziya Gökalp'ın Edebi Eserlerinde Halk Edebiyatı Tesiri Üzerine Bir Araştırma**, KB Yay. Ankara.
- GÖKALP, Ziya. (1926), **Türk Medeniyeti Tarihi**, Türk Kültür Yayını, İstanbul.
- GÜNGÖR, Erol. (1997), **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, Ötügen Yay. İstanbul.
- KAPLAN, Mehmet (1965). "Ziya Gökalp ve Saadet Perisi", **Türkiyat Mecmuası**, C. XIV, 38-64.
- KAPLAN, Mehmet (1999), **Şiir Tahlilleri 2 (Cumhuriyet Devri Türk Şiiri)**, Derghay Yay. İstanbul.
- KAYA, Muharrem. (2001), "Gönül Hanım, Bozkurtlar ve Ağrı Dağı Efsanesi Romanlarında Köken Mitleri", **Folklor/Edebiyat Dergisi**, C. VII, S. 26, 105-110.

- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1980). **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ötüken Yay. İstanbul.
- MALINOWSKİ, Bronislaw (2000), **Büyük, Bilim ve Din**, İstanbul, Kabalıcı Yayınevi.
- OĞUZ, M. Öcal (2002). **Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi**, Akçağ Yay. Ankara.
- OĞUZ, M. Öcal (2009). **Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?**, Geleneksel Yay. Ankara.
- OĞUZ, M. Öcal(2010). "Türkiye’de Mit ve Masal Çalışmaları veya Bir Olumsuzlama ve Tek-tipleştirme Öyküsü" **Milli Folklor**, Sayı: 85, 36-45.
- ONG, Walter J. (2010). **Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü Teknolojileşmesi**, Metis Yay. İstanbul.
- SMITH, Anthony D. (2002). **Ulusların Etnik Kökeni**, Dost Kitabevi Yay. Ankara.
- TANSEL, Fevziye-Abdullah (1989). **Ziya Gökalp Külliyyatı I, Şiirler ve Halk Masalları**, TTK Yay. Ankara.
- WELLEK, René; WARREN, Austin (2013), **Edebiyat Teorisi**, çev. Ö. Faruk Huyugüzel, Dergah Yay. İstanbul.